

© 2007, 2015 by Editura POLIROM

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Foto copertă: Insula Pinilor, Noua Caledonie; © Carmen Morar

www.polirom.ro

Editura POLIROM

Iași, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506
București, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1,
sector 4, 040031, O.P. 53

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României:

MORAR, IOAN T.

Cartea de la capătul lumii: la un pas de Paradis: două luni în Noua Caledonie și o săptămână în Vanuatu / Ioan T. Morar. – Ed. a 2-a, rev. – Iași: Polirom, 2015

ISBN print: 978-973-46-5625-7

ISBN ePub: 978-973-46-5690-5

ISBN PDF: 978-973-46-5691-2

913(932)(0:82-992)

821.135.1-992

Printed in ROMANIA

IOAN T. MORAR

CARTEA
DE LA CAPĂTUL LUMII

La un pas de Paradis: două luni în Noua Caledonie
și o săptămână în Vanuatu

POLIROM
2015

Intrăm în biserică. Simplă și pe dinăuntru, cu niște trunchiuri sculptate în stilul locului, lipite, decorativ, de pereți. Părintele care slujește aici vine doar din două în două săptămîni, nu locuiește pe insulă, mai are o parohie pe Grande Terre. Vine cu avionul sau cu vaporul, de vinerea sau de sîmbăta, și e hrănit, pe rînd, de toate triburile. În absența lui sînt doi catehiști locali care oficiază, atît cît le permite statutul. Da, lumea vine la biserică, se umple de fiecare dată. Nici nu ai mare lucru de făcut altceva duminica, pe insulă, nu sînt multe tentații. Tinerii se trezesc și ei devreme duminica, sînt cuminți, nu merg sîmbătă seara la discotecă. Și asta dintr-un motiv simplu: nu există discotecă. Nici internet café, nici sală de jocuri mecanice. Paradisul pur, fără E-uri și fără www-uri.

Primăria e aproape de biserică, peste drum. Tot acolo e și sediul șeferiei, biroul marelui șef. Kunié are primărie, adică e integrată în administrația franceză, abia din 1961. În piațeta cu iarbă pe jos sînt cîțiva oameni, par a avea ceva treabă, dar nu sînt foarte grăbiți, par că așteaptă ceva nesigur. Nici nu mă mai mir că Jean-Baptiste îi cunoaște pe toți, le strînge mîna, parcă ar fi în campanie electorală. În aceeași clădire de un nivel, alături de primărie, e și sediul băncii locale. Iar o încăpere e punctul de informații turistice și culturale. Jean-Baptiste ne prezintă unei femei relativ tinere pe care o cheamă Marie-Jeanne Koteurou. Care ne întrebă, straniu, dacă nu vorbim cehește! Îi spun că vorbim românește, o limbă latină. Ea a fost vreo trei ani în Cehia, vorbește destul de bine limba cehă. Stă la birou, în fața unui computer, și ne întrebă ce ne-ar interesa să aflăm. Începe cu o prezentare generală a insulei. Sînt opt triburi, există și aici o împărțire, oarecum, pe clase, aristocrații, fiii mării, Ti Téré, și fiii pămîntului, Ti Vaouéré. Primii sînt gura marelui șef, ceilalți sînt urechile. Unii transmit informațiile în triburi, au dreptul să participe la discuții, ceilalți sînt doar simpli ascultători. Cei care conduc și cei ce execută fără să comenteze. Cam ca în toată lumea, aș zice eu!

Marie-Jeanne ne vorbește despre realizări, despre proiectele primăriei și ale șeferiei, despre repararea sistemului de

aprovizionare cu apă și curent. Ideea de propagandă politică a ajuns și aici. La întrebările mele, vorbește cu prudență despre raportul dintre administrația franceză și rînduiala tribală. La acte totul se face ca în Franța, funcționează legile franceze, iar în ceea ce privește raporturile dintre persoane funcționează cutumele tribale. Dacă am căuta cu tot dinadinsul încă o categorisire a triburilor, atunci, ne spune ea, există triburile mării și triburile pămîntului. Cînd e vorba să facă o sărbătoare împreună, triburile mării vin cu peștele, iar triburile pămîntului cu ignamele. În ceea ce privește tezaurul lingvistic și cel al tradițiilor orale locale, Marie-Jeanne ne spune că face parte dintr-un colectiv afiliat Centrului „Tjibaou”, care lucrează la culegerea și conturarea unui corpus menit să fie conservat. Adică, spune ea, sînt culese povești, legende, expresii și chiar elemente de vocabular care vor fi prelucrate, sortate, valorificate prin publicare. Pînă acum au inventariat trei mii de cuvinte în limba locului.

Cultura și tradițiile kunié nu beneficiază de ajutorul unor scriitori care să creeze în această limbă, nu e o limbă adaptată realităților de azi. În final, ne oferă un album foarte frumos, cu poze din insulă și cu un mic istoric, din care am și citat deja mai sus. Jean-Baptiste, care știe tot ce mișcă pe aici, ne spune că Marie-Jeanne a vrut să intre la măicuțele carmelite, de aia a fost în Cehia, la mînăstiri, în stagiu. „Dar Diavolul a fost mai puternic și ne-a adus-o pe Marie-Jeanne înapoi, astfel că a intrat în serviciul administrativ pămîntesc.” Cînd zice fraza asta, îl privesc cu atenție și-l văd zîmbind pe sub mustăți, la propriu. Mare pișicher!

Plecăm mai departe în turul insulei spre locul numit Chez Régis, restaurant și camping. Și constatăm că regulile locului sînt destul de complicate. Noi, ca turiști, pentru că am primit binecuvîntarea lui Marcelyn, putem să ne plimbăm în voie pe insulă, pe cînd Jean-Baptiste, care e dintr-o familie membră a șeferiei, trebuie să ceară permisiunea să treacă prin Rîul de Nisip, acolo unde se află adăpostul Șarpelui-Paznic. Așa că, la Régis, facem din nou cutuma, de data asta Jean-Baptiste este cel care cere voie. Pentru că bătrînul șef al clanului nu e prezent,

fiul său cel mai mare (care-i va lua locul la moartea sa), un tip solid, plin de voie bună, face oficiile, primește cutuma și ne permite să trecem. Atît cît durează micul ceremonial, toată lumea e serioasă, nici uriașul din fața noastră, nici personalul restaurantului nu rîd defel. După ce se termină, ca într-o ieșire din transă, se reiau dialogurile în doi peri, zîmbetele, hohotele.

Ne luăm încălțămîntea în mînă și trecem printre două ridicături de pămînt printr-o apă care nu ne ajunge la genunchi și se întinde pe zeci de metri. Mergem vreo zece minute, pe o diagonală, sub picioare e cînd nisip, cînd rocă de recif. Trecem pe celălalt mal, pe cealaltă ridicătură de pămînt, care e insulă, cînd e marea înaltă, și peninsulă, cînd e marea joasă! Ne strecurăm pe o cărăruie printre tufe tropicale, un fel de pădure pitică, și ajungem la ceea ce se numește Rîul de Nisip. Evident că are forma unui rîu și că pe jos e nisip. Cîteva ore din douăzeci și patru e și apă în acest rîu, în timpul mareelor înalte. După ce se retrage apa, nisipul rămîne vălurit și chiar ai impresia că e un rîu care curge! Acum e doar nisip.

Pe stînga e o grotă, o gaură de șarpe mai mare. Acolo e locul unde se spune că ar sălășlui Șarpele-Paznic, animalul sacru care păzește insula. În fața intrării în peștera strîmțată se află o stîncă pe care sînt îngrămădite tot felul de lucruri, de la scoici la bucăți de material textil sau flori. E bine să lași o ofrandă șarpelui, ne spune Jean-Baptiste, că nu se știe. Sigur, el e catolic, nu crede în așa ceva, dar și alți turiști care vin aici au credințele lor și totuși își arată slăbiciunea în fața acestei ciudățenii. Nu credem nimic din toate astea. E ceva care vine din întuneric, din lungile nopți de spaimă ale triburilor. Dar și eu, și Carmen căutăm o scoică și o depunem pe stîncă, în îngrămădeala de ofrande de tot felul. Sîntem oameni maturi, cu școală, raționali, totuși, ne spunem, ca și cum ne-am scuza, dacă poți participa la un mic obscurantism, ca să zic așa, de ce să nu o faci!? Ce, superstițiile nu fac parte din viață?!

Trecem și pe lîngă piscina naturală, adică pe lîngă o porțiune de mare cu aproximativ aceeași adîncime mică, înconjurată de recif, liniștită ca o piscină. Doar vreo zece persoane pe toată

întinderea ei mai sînt în apă. Jumătate sînt copii localnici. Vrem să bem o cafea la Le Méridien, hotelul despre care am auzit că ar fi unul dintre cele mai frumoase din lume. Jean-Baptiste se duce să aducă mașina de unde am lăsat-o și ne va aștepta în parcarea hotelului. Hotelul e, într-adevăr, un ansamblu de clădiri atît de bine integrate în peisaj, că nici nu-l observi de la distanță. „Lux, calm și voluptate” – parcă am mai folosit citatul ăsta undeva! Turiștii or fi prin camerele lor, e ora siestei, în bar nu mai e nimeni. La cît costă camera, probabil că oamenii vor să stea cît mai mult în ea, să-și scoată pîrleala! Glumesc, din nou, desigur, și mie mi-ar fi plăcut să stau acolo, iar dacă voi cîștiga la loterie lozul cel mare, cred că voi sta!

Înainte de a încheia turul mergem la o distilerie de santal, singura de pe insulă. Cei trei muncitori tocmai reușesc să dosească o sticlă, cînd îl văd pe Jean-Baptiste. Încearcă să ne refuze, dar ghidul nostru le pomenește numele lui Marcelyn, atîta înțelegem noi din conversația în limba kunié. Imediat după discuție, atitudinea celor trei se schimbă și, cu toate că vorbesc un pic mai greu, poate din cauza oboselii, poate din cauza sticlei, ne explică foarte frumos tot procesul tehnologic. Adunarea lemnului de santal, tăierea lui în bucăți mici, aproape de rume-guș, fierberea lui și scoaterea uleiului de santal. Șeful celor trei ia niște ulei dintr-un vas și mă dă pe mîină. (Mirosul avea să țină patru zile!)

Pe drumul de întoarcere spre hotel trecem pe lîngă un indicator spre Stadionul „Charles de Gaulle”. Nu e mare, ne spune, e singurul stadion, dar nu singurul teren. Fotbalul îi pasionează pe autohtoni, cele opt triburi au cinci echipe de fotbal. Jean-Baptiste e fanul echipei A.S. Kunié, care e un fel de selecționată a insulei, participă la meciuri și pe Grande Terre. Umbra lui Karambeu, născut în Lifou, se vede în fotbalul de aici, toți visează la naționala Franței, dar pentru asta trebuie să bată multe, foarte multe echipe mai mici, rîde Jean-Baptiste!

Povestea reginei Hortensia, fiica marelui șef Kaua Vendégou, și a soțului ei, neînsemnatul rege Samuel

În 30 mai 1855, înainte de a muri de tuberculoză, marele șef Kaua Vendégou de pe Insula Pinilor i-a cerut părintelui Goujon să-l boteze în credința creștină. A fost botezat Philippe. Și-a mărturisit credința. A rostit credoul în limba sa, în fața celorlalți, și-a cerut iertare pentru faptele sale mai vechi, cerându-le supușilor săi să urmeze calea și credința misionarilor. Poporul lui îl vedea stingându-se în altă credință și trimițându-și sufletul în altă parte decât în lumea strămoșilor. Marele șef își lăsa poporul într-o situație nemaiîntâlnită pînă atunci. Nu numai sub raportul credinței, al convertirii la credința misionarilor, ci și sub raportul succesiunii. Pentru că el nu avea urmași de parte bărbătească, deși fusese poligam, în speranța că măcar una din neveste îi va face băiat. Așa că, înainte de a închide ochii, a făcut un artificiu. A decis să o logodească pe fiica sa favorită, Kanedjo, botezată Hortensia, cu un tânăr, botezat Samuel, care putea, conform regulilor, să succedă la marea șefie. Într-un fel, Kaua Vendégou, marele șef, îi făcea Hortensiei parte de putere. Cuplul trebuia crescut de misionari, iar interimatul urma să fie asigurat de vărul Ouenghi, botezat Jérôme, care avea vîrsta pentru a fi mare șef și care îi urma, în regulile succesiunii, lui Samuel. După doar doi ani de interimat, Samuel, care împlinise și el vîrsta, și-a intrat în drepturile de mare șef. Dar, sprijinită de călugări, Hortensia era adevărata regină. Și, cu toate că acest titlu nu avea sens în triburi, nevasta marelui șef nefiind numită, niciodată, mare șefă, Hortensiei a început să i se spună, mai în glumă, mai în serios, regina Hortensia, *La Reine Hortense*. Inteligentă, interesată de Franța, cu o voință rară la femeile tribului, cu o fervoare a credinței, de asemenea, necunoscută pînă atunci, regina Hortensia a reușit să înfrîngă toate tabuurile și să conducă viața pe Insula Pinilor, sigură, prin intermediul lui Samuel, o prezență decorativă. Ei i se datorează semnarea unui tratat cu Franța, chiar dacă semnătura ei nu figurează pe act. Regina Hortensia a însemnat o etapă insolită, stranie pentru vremea ei, trezind respect în triburi, dar fiind, în același timp, privită cu rezerve pentru că răsturna ordinea ancestrală.

E o vreme a reformelor, a convertirilor religioase, a apropiierii de civilizația Franței, pe care regina Hortensia a început să o iubească de la distanță. Sînt primele semne ale unei vieți sociale ieșite din tipicul tribal, o viață desfășurată în jurul misionarilor și a surorilor „mariste”, care o sprijină mereu în tot ceea ce face. Maica Maria de la Croix (mă feresc să traduc Sora Maria a Crucii, mi se pare că nu sună bine!) devine confidenta și educatoarea discretă a reginei Hortensia. Sfîntă naivitate să crezi totuși că ai învins regulile nescrise ale tribului! Marele șef Samuel, numit și el regele Samuel, moare de tuberculoză, o boală prezentă în vremea aceea în Pacific. Și nu lasă nici un urmaș. Nu, în mod clar, Hortensia nu poate prelua oficial puterea. Chiar se teme pentru viața ei și alege să-și petreacă unele nopți într-o peșteră cu două ieșiri – astăzi obiectiv turistic. Pentru a face față acestui eveniment, dispariției lui Samuel, regina Hortensia recurge la un artificiu, ceea ce aduce cu vechile rețele de rudenie ale caselor regale europene. Vrea să-l ia de bărbat pe vărul Jérôme, cel care asigurase interimatul și care urma să devină mare șef, după legile tribale. E în discuții cu el, căsnicia e gata să se împlinească. Dar Jérôme fuge pe Insula Lifou, unde se însoară în alt trib. Și lasă vorbă că el vrea să aibă copii, iar regina Hortensia nu-i poate oferi, pentru că nici lui Samuel nu i-a oferit urmași. Situația se complică, trebuie făcut ceva, trebuie găsită o aparență care să salveze situația, să mulțumească legile tribului. Pleacă la Nouméa, își ia un răgaz de gîndire. Sufletul ei e sfișiat între dorința de a continua modernizarea, civilizarea, prin forțarea legilor străvechi, prin sfidarea tradiției, rămînînd în fruntea poporului său, și ideea de a abandona totul, de a pune punct unei perioade fără precedent, de a se lăsa învinsă, de a lăsa lucrurile în voia tribului. Este ca-n vechile piese franțuzești, lupta dintre rațiune și pasiune. Pe 23 aprilie 1883, se întoarce pe Insula Pinilor, îi adună pe toți cei cu puteri cutumiare, pe reprezentării Ti Téré, și le comunică decizia. Se va retrage și-i va transfera puterea vărului său Abel, cel care ar urma în funcție după legile străvechi ale succesiunii. Abel spune: „Accept, dar Hortensia trebuie să rămînă alături de noi”. Decizia însă e luată. Regina pleacă în exil, la Nouméa, acolo unde se va apropia de maici. Va trăi pînă la moarte alături de ele, bucurîndu-se